

hevaya ve kişisel çıkarlara uymak demektir, bu da insanlar arasında ayrılıklara sebep olmaktadır. Ayrıca re'y bid'atçıların bir silahıdır. Onlar, böyle bir esasa dayandıkları için ve akli bir metot olan tevile başvurdukları için dalaletle düşmüşlerdir. Son olarak re'y değişkendir, bu durumda dinin anlaşılması da değişmektedir. Esas olan Selefe ittibadır. Dinde ise, değişme yok, selefe ittiba vardır. Bu sebeple Hadis Taraftarları, genelde, eserlerinde re'y, kelâm ve kıyasa ağır eleştiriler yöneltmiş ve onu kullananları bidatçi olarak suçlamışlardır. Bir kısmı ise, re'yin sadece fıkhıta kullanılmasını savunmuştur.

Diğer Görüşleri: Mestler üzerine mesh sünnettir ve hem seferde hem de mukim iken uygulanabilir. Cihat, Nebi'nin gönderildiği günden Deccal'in öldürüleceği güne kadar farzdır. Deccal'in çıkması, Meryem oğlu İsa'nın nüzülü ve onu öldürmesi haktır. Münker, Nekir ve Mi'rac haktır. Dünya'da sihirbazlar vardır ve onlar yaptıkları sihirleri dolayısıyla küfre girmişlerdir. Allah, bazı salih kullarına, bazı ayetler (deliller) verebilir. Sünnet Kur'an'la neshedilemez.

Eş'arilik

Eş'arilik, İslam düşünce tarihinde IV./X. ve V/XI. yüzyıllarda Ebû'l-Hasan el-Eşarî'nin fikirleri etrafında oluşmuş kelâmî bir düşünce ekolüdür. Bu ekole kurucusunun adına nispetle Eş'arilik denmiştir.

Eş'ariliğin Teşekkülü ve Tarihçesi

II./VIII. ve III./IX asırlar, İslam düşüncesinde kelâmî tartışmaların en yoğun ve yaygın bir şekilde yaşandığı asırlar olmuştur. Bu dönemde yabancı din ve kültürlerin önemli yazılı kaynakları Arapça'ya tercüme edilmeye başlamıştır. İlk Abbasî halifelerinden Mansur ve Me'mun döneminde Yunan fizikçi ve filozoflarının eserlerinin tercüme edilmesiyle yabancı din ve kültürlerle ait değerler İslam düşüncesine sızmaya başlamış ve Müslümanların zihinlerinde cevaplandırılması gereken pek çok soru işaretine sebep olmuştur. İslam akılcılığı olarak bilinen Mutezile, ikinci yüzyılın başlarında, bu sorunların çözümleriyle ilgilenen sistematik bir düşünce hareketi olarak ortaya çıktı. Onlar, İslam'ın inanç ve ilkelerini akli temellere dayandırmayı amaçlıyordu. Ancak onlar, felsefî yöntem ve fikirleri, İslam'ın temel ilkelerini açıklama ve temellendirmede kullandılar. Onların felsefî akılcılığı Abbasî halifelerinden Memun'un himayesini kazandı. Mutlak bağımsız ve akılcı bir hüviyete büründü. Bu tutumları, kendilerini akli hakikatın tek kaynağı olarak görmeye ve felsefî alanla dinin alanlarını özdeşleştirmeye götürdü. Kelâmî tartışmalara bu mantıkla baktıklarından Allah'ın soyut mutlak varlığı dışında sıfatlarının olmadığını söyleyerek onu tanımlanamaz bir evrenselliğe ve soyut bir birliğe indirgediler. Ehl-i Sünnet çevrelerinde onların aşırı akılcılığına karşı güçlü bir tepki gelişti. Gelenekçi tavrıyla ve metin merkezli yaklaş-

mıyla bilinen Ahmet b. Hanbel'in başını çektiği Hadis Taraftarları ve Zahirilik gibi ekollerinin güçlenmesine sebep oldu (Abdul Hayy, 1990, I, 255-56).

Halife Me'mûn döneminde Mutezile'nin kelâmî görüşleri, özellikle Kur'ân'ın yaratılmışlığı fikri insanlara ve dönemin âlimlerine zorla benimsetilmek istendi. III/IX. yüzyıl, Mutezile'nin şahsında akılcılığa ve kelâmî düşünceye karşı bir düşmanlığa dönüştü ve bu tür yöntemi kullananlar bidatçi ilan edildi. Buna karşılık bu yozlaşmanın önün geçebilmek için Sünnet'e sıkı sıkıya bağlılığı öne çıkararak onların zahirî yorumlarıyla yetinildi. Mutezile'ye gösterilen tepki öyle bir hale geldi ki Kur'ân'ın müteşabih ayetleri dahi zahirî anlamlarıyla açıklanmaya başlandı. Aşırı akılcılığa karşı kati bir nasçılığın gelişmesi, Müslüman toplumda yeni endişelere sebep oldu. Çünkü aklî temellendirmeden yoksun evrensel bir din olan İslam'ın yeni durumlara ve ortamlara intibakına engel oluşturunuyordu. Bu durum zamanla Müslümanların mutedil kesimi içerisinde İslam inanç ve ilkelerinin sağlam bir zemine oturtmanın, bu inançların iç ve dış unsurlara karşı savunmanın ve onlara karışmış İslamî olmayan unsurların temizlenmesinin gereğini kavramış bir topluluk yavaş yavaş oluşmaya başladı. Aslında Ebû Hanîfe ve taraftarları, kelâmı ve onun ulaştığı sonuçları kabule hazır bir kesimi temsil ediyordu. Mutezile'yle olan bazı ilişkileri ve yöntem benzerliği dolayısıyla yapılan eleştirilerden, onlar da nasibini aldı. Bu yüzden ilk anda İslam inanç ve ilkelerini savunmak için kelâmı kullanmak isteyen kelâmcılar, dar bir çerçevede ve toplumun eleştirisinden çekindiği için gizli olarak gelişti. İbn Küllâb el-Basrî (240/854), Haris el-Muhasibî (243/857) ve Kalanisî bu tür faaliyetlerde etkin rol üstlendi ve onların çabaları ile kuvvetlendi. İşte Eş'ariliğin öncüsü kabul edilen Eşarî böyle bir ortamda Mutezililikten dönerek yeni bir arayış içerisine girmişti (Abdul Hayy, 1990, I, 256-57).

Ebû'l-Hasan el-Eşarî, 260/873 yılında Basra'da doğmuş, 324/936 'da Bağdad'da vefat etmiştir. Eşarî, ünlü Mu'tezilî âlimlerden Ebû Ali el-Cubbâî'nin gözde talebelerinden birisi olarak, kırk yaşlarına kadar Mu'tezilî görüşleri savunmuştur. O, daha sonra, birtakım Mu'tezilî görüşlere açıkça karşı çıkmış ve önce Ahmet b. Hanbel öncülüğünde hadislere ağırlık veren bir oluşumun içinde yer almıştır. Onun Mu'tezilî görüşlerden vazgeçmesinin gördüğü rüyalara bağlı olduğu iddia ediliyorsa da, rüyaların içerikleri dikkatle incelendiği zaman, esas saikleri anlamak mümkün olmaktadır. Rivayetlere göre, onun gördüğü ilk rüyada, Hz. Peygamber, kendisinden, hadisler yoluyla nakledilen inanç esaslarını savunmasını ister. Daha sonraki rüyada, bu işin nasıl yapılacağını anlatır. Eşarî'nin, bütünüyle Kelâm'dan uzaklaşması üzerine, Hz. Peygamber, Kelâm'ı terketmemesini, ancak Kelâm ilminin delillerini kullanarak akideleri savunmasını ister. Bu

rivâyetlerin doğruluğu, yanlışlığı bir yana, içerik itibarıyla, Eşarî'nin görüş değiştirmesi ile ilgili birtakım ipuçları taşıdığı kuşkusuzdur. Görebildiğimiz kadarıyla Eşarî, çok ciddi bir bunalım dönemi yaşamıştır. Bu durum, onun, bir müddet toplumdan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Sonunda, toplumun genel eğilimine uygun bir istikamet yakalamış, Mu'tezilî delilleri kullanarak Ehlu'l-Hadîs kanadında şekillenen Sünnî görüşleri savunmaya başlamıştır. Eşarî'nin, ne kadar devam ettiğini pek bilemediğimiz uzlet hayatı, ona, Mu'tezilî görüşleri yeniden değerlendirme ve kendi konumunu gözden geçirme fırsatı vermiştir. Onun Mu'tezile'nin saflarından ayrılmasını sadece rüya ile izah etmek biraz zor görünmektedir. Nitekim kaynak eserlerde, Eşarî'nin hocası Ebû Ali el-Cubbâî ile yapmış olduğu bazı tartışmalardan söz edilmektedir. Eşarî'nin, Mu'tezile'nin özellikle Kur'an'ın yaratılmış olduğu; insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğu ve Allah'ın görülemeyeceği şeklindeki fikirlerine karşı çıktığı ve bu sebepten Mu'tezilî görüşleri terk ettiği bilinmektedir (Onat, 2000, 80-81).

Eş'ari Mutezile'den ayrıldıktan sonra bir müddet daha Basra'da kaldı ve onlarla mücadeleye devam etti. Muhtemelen Cübbâî'nin ölümünden sonra veya 300/910 dan sonra Basra'dan Bağdat'a gitti. Burada Hanbelî âlim Berbehârî (329/941)'yle görüştü ve onun desteğini almak istedi. Ancak aradığı desteği bulamadı. Hatta Berbehârî'nin başını çektiği Hanbeliler Eş'ari'ye karşı tavır aldılar. Bundan sonra Şafii mezhebi imamlarından ve Hadis Taraftarı birisi olan Ebû İshak el-Mervezî (340/951)'ye gidip onun Mansur Camiiindeki ilim halkasına katıldı. Ondaki büyük destek gördü. Böylece Eşarî, Bağdat'ta fikirlerini yaymaya başladı. Eşarî, Mutezile'den ayrıldıktan sonra, *el-İbâne* adlı eserinde (Eşarî, 1988, 52) Ahmet b. Hanbel'e uyduğunu söylüyorsa da, sonradan onu terk etmiş görülmektedir. Çünkü diğer eserlerinde İbn Küllâb el-Basrî (240/854)'nin taraftarlarına uyduğu ve genelde onun fikirlerini sistemleştirdiği görülür. Böylece Eş'ari'nin iki farklı fikri merhalesi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Mutezilî olduğu dönemdir. İkincisi ise, İbn Küllâb'ın yolundan giderek orta yolu bulmaya çalıştığı dönemdir. Eş'arilik olarak adlandırılan kelâmî sistemin kökleri buraya dayanmaktadır.

Eşarî, gerek Mu'tezilî düşünceyi paylaştığı dönemde, gerekse bu görüşleri terkettikten sonra pek çok eser kaleme almıştır. Bunlardan günümüze kadar ulaşan bazılarının isimleri şöyledir: *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, *el-Lum'a*, *İstihsânu'l-Havz fi 'Ilmi'l-Kelâm*. Eşarî, bu eseri kelâm ilmine karşı olan kesime, özellikle Hanbelilere karşı, bu eseri kâleme almış ve Kelâm ile uğraşmanın Fıkıh'la uğraşmak kadar meşru ve dinî olduğunu ispatlamaya çalışmamıştır. Eş'ari'nin çizgisini takip eden güçlü âlimler tarafından Eşarîlik sistemli bir kelâm mektebi olarak teşekkülünü sağladılar. Bunda onun öğrencilerinden Ebû'l-Hasan el-Bâhilî ve İbn Mücâhid et-

Tâî'nin rolü büyüktür. Eşarî'den sonra Eş'arilik, Ebû Bekir Bakıllânî (403/1013), İbn Furek (405 /1015), Ebû Mansûr Abdülkahir el-Bağdadî (429/1037), İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî (478/1085), Ebû Hamid el-Gazzalî (505/1111), Şehristanî (548/1153), İbn Tumert (524/1030), Fahreddin Razî (606/1209), Adûdüddîn el-Îcî (657/1355), Beyzavî (691/1291), Mes'ûd b. Ömer et-Taftazânî(791/1389) ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî (816/1413) gibi âlimler sayesinde Ehl-i Sünnet'in güçlü bir ekolü olarak kendisini kabul ettirmiş ve varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

Eş'arilik, tarihi süreç içerisinde değişim ve dönüşümler yaşadı. Gazzali dönemine kadarki birinci döneme Müttekaddimîn dönemi, Gazzali'den sonraki döneme ise, Müttehahirînn dönemi dendi. Birinci dönemde, Eşarilik, daha çok Mutezile ve Batniliğe karşı mücadele etti. Aristo felsefesini, zaman zaman eleştirerek ondan bağımsız bir metot geliştirmeye çalıştı. İkinci dönemde Gazzalî ile birlikte Eş'arilikte köklü değişiklikler yaşandı. O bir taraftan Aristodan etkilenen İslam Meşşâî felsefesine eleştiriler yöneltirken diğer taraftan Aristo mantığını İslam bilimleri arasına soktu. Eşarilikteki asıl kırılma, Gazzalî'nin tasavvufa kapılarını açmasıyla yaşandı. Fahreddîn er-Razî ile birlikte, Felsefe ve Kelâm'ın mezcedildiği felsefî kelâm dönemi başladı (Yavuz, 1995, XI, 448-49).

Eş'arilik, 380/990'lı yıllarda önce Irak'ta, sonra Şam ve Mısır'da yayılmıştır. Mezhep, XI. yüzyılın ortalarında Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey döneminde veziri Amîdülmülk el-Kündürî'nin Mutezile'yi benimsemesi dolayısıyla Eşarîler üzerinde baskı uyguladı, bir kısmını sürgün etti ve bu yolla onların ilmî faaliyetlerini engellemeye çalıştı. Ancak Alparslan'ın veziri Nizamülmülk (485/1092)'le birlikte durum tersine döndü. Devletin desteğini kazandıktan sonra mezhebin yıldızı parladı. Bağdat'ta Nizamiyye medresesi kuruldu. Daha sonra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Basra ve Musul'da şubeleri açıldı. Nizamiye medreselerinde, Eş'arilik eğitimi verilmeye başlandı. Bu durum Eş'ariliğin Irak, İran, ve Suriye'de gelişmesini sağladı. Eş'ari düşüncesi, V./XI. asırdan itibaren Mağrib'te önemli destekçiler buldu. Mağrib'in önde gelen âlimlerinden Ebû Abdillâh Muhammed b. Tumert (524/1129) Bağdat'a geldi ve Gazzâlî'den Eş'ari öğretiyi aldı. O, memleketine döndüğünde, hayatını, Eşarî fikirleri yaymaya adanmıştı. Halkı bu mezhebe döndürmede önemli başarı elde etti. Böylece Mağrib'de Eş'arilik Zahiriliğin yerini aldı. Kendinden sonra öğrencisi Abdülmümin b. Ali eliyle kurulan Muvahhidler devletinin desteğiyle, Eş'ari'lik Mağrib'de resmî bir mezhep haline gelmiştir.

Eş'ariliğin, Mısır'a girişi, diğer bölgelerle kıyaslandığında, Şia faktöründen dolayı gecikmiştir. Eş'arilik VI/XII. asrın ortalarında Selahattin Eyyubi (589/1193)'nin desteğiyle önemli bir güç kazandı ve bölge-

de yayılmaya başladı. Doğu ve Kuzey bölgelerde Zeydîliğin hâkimiyeti dolayısıyla Yemen'in sahili ve güneyinde, V./XI. asırdan itibaren Şafîlikle iç içe yaşadı. Eş'arilik, VI./XII. asırdan sonra Sünniliğin resmî bir mezhebi haline geldi. Osmanlı döneminde de, medreselerde başta Gazzâlî ve Fahrüddîn Razî olmak üzere bazı Eşarî âlimlerin eserleri okutuldu. Bununla birlikte Selçuklular dönemindeki kadar etkili olmadı.

Eş'arilerin Görüşleri

Eş'ariliğin görüşleri, temelde Ebû'l-Hasan el-Eşarî'ye dayanmakla beraber, sistematik hale gelmesi daha sonraki dönemlere rastlamaktadır. Eş'ari kelâmının sistemleşmesinde başta Eşarî olmak üzere, İbn Furek, Bakıllânî, Cüveynî, Gazzâlî ve Fahrüddîn Razî'nin önemli katkıları olmuştur. Eşarîliğin temel görüşlerini, onların eserlerinden hareketle aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

Tevhîd: Allah vardır, birdir, hiçbir şey O'na benzemez ve O cisim değildir. Allah'ın zatıyla kaim olan bazı ezeli sıfatları vardır. Bunlar zatına ait, fiillerine ait sıfatlar ile haberî sıfatlar olmak üzere üçe ayrılır. Ancak onlar, ne kendisi ne de kendisinden başka bir şeydir. Bu sıfatlar sonradan yaratılmış (hadis) değildir. Allah'ın âlim, kadir, hay, mürid, mütekellim, semî', basir olması demek onun ilim, kudret, hayat, irade, kelâm, sem' ve basar olduğu anlamındadır. Allah'ın ilmi birdir ve bütün malumata taalluk eder. Kudreti ve iradesi de böyledir. Allah'ın kelâmı da birdir. Tekvîn sıfatı tek başına bir sıfat değildir. Kudretle ilgili itibari bir sıfattır. Tekvîn ve mükevven aynıdır. Meleklerin diliyle peygamberlere inen lafızlar, ezeli kelâmın delaletleridir. Delil kılınan okunan Kur'an olup kadim ve ezelidir. İbareler ve okuma ise, mahluk ve muhdestir. Kelâm, nefis ile kaim olan manadır. İbare ise nefste bulunana delalet edendir. İbarenin kelâm olarak ifade edilmesi ise mecazidir. Allah'ın iradesi kainattaki iyi kötü her şeyi kuşatır. Yed, vech, istiva, nüzul gibi sıfatlar haberi sıfatlardır, bila keyf kabul edilir. Eşarî ve Bâkılânî gibi ilk Eş'ariler bu tür sıfatları yorumlamazlar ve aynen kabul ederler. Fakat sonraki Eş'arilerden bazıları, Allah'ın sıfatlarının bilinebileceğini ileri sürerek bunları tevil ederken, bazıları bilinemiyeceğini benimseyerek tevilden kaçınmıştır. Eş'ariye göre, evren özde farkı nitelikleri bulunmayan birbirine benzer cevherlerle değişik türlerde oluşan arazlardan meydana gelmiştir. Kadim ve aşkın bir yaratıcı tarafından yaratılmış, hâdis bir varlıktır. Cevher ve arazların varlıklarını sürdürmeleri Allah'ın onları her an yaratmasına bağlıdır. Sonraki bazı Eş'ariler'e göre, sonradan yaratılan cevher ve cisimler değil arazlardır. Bakıllânî ve Cüveynî, bu teze dayanarak felsefecilerin sebep sonuç ilişkisine dayanan yaratma nazariyesini çürütmeye çalışmışlardır. Allah'ın varlığını bilmek akıl ile değil şeriat yoluyla vaciptir. Allah'ın varlığına, insanın doğuştan sahip

olduğu zorunlu bilgi ile değil, akıl ve akıl yürütme yoluyla sonradan elde edilen bilgiyle ulaşılır. Gazzalî ve Devvanî, buna ilaveten keşif metotuna da başvurmuştur. Husn ve kubh da şer'îdir, akıl ile idrak olunamaz. Ancak Allah'ın emir ve yasağı ile bir şeyin iyi ya da kötü olduğu bilinir. Bir şey emredilmiş ise iyidir, nehyedilmiş ise kötüdür. Emir ve nehiy olmadan iyilik ve kötülük bilinemez. Allah'ın fiilleri bir hikmete göre olmadığı gibi bir sebepe de bağlı değildir. Çünkü Allah, yaptıklarından sorumlu değildir. Müminler ahirette Allah'ı göreceklerdir.

İnsan Fiilleri ve Kesb: Yaratma sadece Allah'a aittir. Kulun bütün fiillerinin yaratıcısı, ecel ve rızıklarının takdir edicisi Allah'tır. Kul ise bunu kesb eder. Kulun ihtiyari fiillerinin iki yönü olup insana ait olanı kesb, Allah'a ait olanı yaratmadır. Eş'ari'ye göre kesb, "bir şeyin müktesibden muhdes bir kudretle vuku bulmasıdır" (Eşarî, 1953, 40-42). Yani kesb, insan fiilinin, Allah'ın dilediği ve yarattığı hadis bir güçle meydana gelmesidir. Kesb olan fiilin hasen (güzel) veya kabih (çirkin), taat veya masiyet olarak nitelendirilmesi o eylemin Allah'ın emir veya yasaklarına göre vuku bulmasından kaynaklanır. Böylece kulun sevap veya cezaya bağlı olan bu fiili yaratmada etkisi yoksa da, taat veya masiyet olarak nitelenmesinde etkisi olmaktadır. Aslında kesb olan fiil, bir yönüyle halk diğer yönüyle kesbtir. Fiilin muhdes kudretle vuku bulması kesb, Allah'ın kadim kudretiyle meydana gelmesi ise halk olmaktadır. Kul, fiili tercih edip kesb etmesi dolayısıyla sorumludur. İsfereinî ve Cüveynî gibi Eş'ariler, mezhep imamlarının cebre yaklaşan tutumunu doğru bulmayarak kulun sorumluluğuna vurgu yapmışlardır.

Eşarî kula muhdes bir kudret nispet eder ve kulun bu kudretle kesbi gerçekleştirdiğini ileri sürer. Ancak bu kudret veya istitaat, fiil anında veya fiille birlikte, fiil veya kesb için olur. Öncesinde veya sonrasında olmaz. Varlığıyla kesbin var olduğu kudret anlamındaki istitaat fiile takaddüm etmediği gibi fiilden sonra da var olmaz. Eşarî'ye göre, güç yetirilemeyecek bir şeyle sorumlu tutulma (teklif mâ lâ yutâk) caizdir. Yani, Allah, kullarını güç yetiremedikleri şeylerle mükellef kılabilir. Cüveynî ve Gazzalî, mezhep imamlarının bu görüşüne karşı çıkarak, güç yetirilemeyecek bir şeyin teklifini muhal saymışlardır.

Nübüvvet: Vacibatın tümü sem' yoluyla olur. Akıl hiçbir şeyi vacip kılamaz. Peygamberlerin gönderilişi caiz olup vacip değildir. Hiçbir şey Allah'a vacip olamaz; Çünkü yegâne vacip kılıcı O'dur. Resul ile nebi farklıdır. Kadınlardan resul olmaz, fakat nebi vardır. Risalet en yüce mevki olduğundan kazanılacak bir şey olmayıp tamamen Allah vergisidir. Resullerin gönderildikleri kavimlerin en faziletlisi olmaları gerekir. Risalet için ismet şarttır. Risaletinin sıhhati mucize ile bilinir. Mucizenin doğruluğu ise nazar ve istidlal ile bilinir. Hz. Peygamber'in peygamberliğinin en önemli mucizesi Kur'an'dır. Velilerin ke-

rameti vardır, ancak mucizeden farklıdır. Peygamberlerde bulunması gereken sıfatlar konusu Eşariler arasında tartışmalıdır. Örneğin peygamberlerin ismet sıfatı, bazılarına göre peygamberlik sonrasıyla, bazılarına göre ise, hem öncesi hem sonrasıyla ilgilidir.

İman ve Ameller: İman tasdik olup kalp ile gerçekleştirilir. Genel anlamda iman, Allah'ı, Peygamber'i ve haber verdiklerini tasdik etmektir. Bu tasdik de ancak marifetle sahih olur. Eş'ari'ye göre, ameller imanun asıl rüknü değildir. İnanılacak nesnelere artmasıyla iman artar, ancak eksilmez. Bununla birlikte onun amellerle imanun arttığı, günahlarla eksildiği fikrini benimsediği de görülmektedir. Ancak İmanın tanımı içinde amele yer vermediği gibi ikrara da yer vermez. Böylece büyük günah işleyen kimseyi fıskından dolayı imandan çıkarmaz. Ona göre fasık imanından dolayı mümin, fıskından ve büyük günah işlemesinden dolayı da fasıktır. Büyük günah işleyenler için Peygamberin şefaati vardır. Eş'ari'nin kendisi, delilden yoksun imanı uygun görmez. Büyük günah sahibi tövbe etmeden ölürse durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse af eder dilerse azaplandırır sonra cennete sokar. Şayet Allah bütün insanları ateşe soksa veya müminleri azaplandırıp kâfirleri cennete koysa bu bir haksızlık olmaz; O'ndan zulüm tasavvur edilemez ve cevri ona isnad edilemez. Çünkü mutlak malik O'dur. Ancak kâfirleri cezalandıracağını haber vermiştir ve O'nun haberinde yalan olması mümkün olmadığından bunu yapmaz denemez.

İmamet ve Siyaset: İmamet nas ve tayin ile değil, ittifak ve seçimle olur. İmamlar masum değildir. İmamların Kureyş'ten olması aklen gerekli olmayıp nass bunu gerekli kılmıştır. Efdal varken mefdulun imameti geçerli değildir. Efdal olan değil de mefzul olana, imam olarak akd olunursa bu kişi sadece bir hükümdar olur, fakat imam sayılmaz. Fazilet sırası imametteki sıra olup Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali şeklindedir. Hz. Ali ile savaşanlar adil imama karşı gelmişlerdir. Ancak bunlar da müctehit olup hata etmişlerdir. Bu nedenle onlara fasık veya kâfir denilemez.

Maturidilik

Maturidilik, İslam düşünce tarihinde IV./X. ve V./XI. yüzyıllarda İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin fikirleri etrafında oluşmuş kelâmî bir düşünce ekolüdür. Bu ekole kurucusunun adına nispetle Maturidilik denmiştir.

Maturidiliğin Teşekkülü ve Tarihçesi

IV./X ve V./XI asırlar, Bağdat'ta Büveyhîlerin yükselişe geçtiği; Taberistân'da Zeydîlerin devlet kurduğu; İsmailîlerin/Karmatîlerin Orta Asya'da, özellikle Nesef, Semerkand ve Bedahşan'da Samanîleri tehdit edecek kadar güçlendikleri ve Fâtımî-İsmailîlerin Kuzey Af-